

**ЗАХВОРЮВАНІСТЬ ТА СМЕРТНІСТЬ ВІД ЗЛОЯКІСНИХ НОВОУТВОРЕНЬ.
СТАН ОНКОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ УКРАЇНИ У 2012-2013 РР.**

Основні характеристики онкоепідеміологічного процесу в Україні в 2012 році

За уточненими даними Національного канцер-реєстру України (НКР) у 2012 р. було зареєстровано 173 052 нових випадків захворювання на злоякісні новоутворення (ЗН); загальний грубий показник захворюваності на ЗН досяг 380,7 на 100 тис. населення, тобто в порівнянні з 2011 р. збільшився на 2,7%, у т.ч. у жіночого населення – на 2,8%, у чоловічого – на 2,6%. Статистично достовірно зросли стандартизовані (за українським стандартом населення) показники, у т.ч. у жінок - на 2,5%, у чоловіків - на 1,3%, при загальному зростанні на 2,1%, тобто збільшення захворюваності на рак було спричинене іншими, ніж загальне постаріння населення, чинниками. Достовірно зріс на 4,6% за стандартизованим показником у порівнянні з 2011 роком рівень захворюваності на ЗН хлопчиків віком 0-17 років.

Зростання стандартизованого показника захворюваності на ЗН виявлено в 21-у регіоні, з найбільшим приростом у АР Крим (6,3%), Дніпропетровській (6,6%) та Луганській (5,0%) областях; в п'яти областях (Волинській, Київській, Рівненській, Черкаській, Чернівецькій) і в м. Київ відбулося зниження цього показника, і найбільш суттєвим воно було у Рівненській області (-6,3%).

Зміна захворюваності на ЗН чоловічого та жіночого населення порівняно з минулим роком помітно відрізняється в окремих областях. Стандартизований показник захворюваності (український стандарт) зріс на 0,1-7,0% у жіночого населення всіх регіонів, за винятком Вінницької, Волинської, Київської, Рівненської та Черкаської областей. У чоловічого населення зниження показника захворюваності на 0,8-8,0% зареєстровано у восьми регіонах: Київській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій областях та в м. Київ.

Встановлено також, що в 12-ти регіонах стандартизований показник захворюваності був вищим, ніж пересічно по Україні. Найвищі рівні захворюваності чоловіків спостерігались у м. Севастополь, АР Крим, Запорізькій, Кіровоградській, Миколаївській, Херсонській областях (506,4-591,1 на 100 тис. населення); найнижчі - у Волинській, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Луганській, Рівненській та Чернівецькій областях (358,5-398,1 на 100 тис. населення); при цьому показник максимального рівня захворюваності перевищував мінімальний в 1,5 рази.

У жінок найвищий рівень захворюваності за стандартизованим показником – понад 350,0 на 100 тис. населення – було зареєстровано у 4-х регіонах: АР Крим, Запорізькій області, м. Київ та Севастополь. Перевищення середнього рівня захворюваності жінок в Україні зареєстровано у 12-ти регіонах.

Достовірно зростання стандартизованого показника захворюваності чоловічого населення в 2012 році, порівняно з 2011 р. було зареєстровано при ЗН стравоходу, нирки, головного мозку та передміхурової залози, одночасно достовірно зменшився цей показник при ЗН шлунка, гортані та кісток. У жіночого населення рівень захворюваності достовірно зріс для ЗН шийки матки та немеланомних ЗН шкіри.

Грубий показник смертності населення України від ЗН в 2012 р. дорівнював 192,4 на 100 тис. населення (87 468 померлих), що на 3,3% вище, ніж у попередньому році. Стандартизований показник смертності зріс на 2,7%, у тому числі на 3,0% у жінок та на 2,1% у чоловіків; при цьому рівень смертності зріс в 20-ти регіонах, найбільше - в АР Крим (на 12,0%), у Кіровоградській (на 9,8%) та Львівській (на 9,1%) областях. Найбільш помітне зниження смертності відбулося у Житомирській області – на 9,1%.

Вищим, ніж середній в Україні, був загальний стандартизований показник смертності в 11-ти регіонах; найвищими були ці показники у м. Севастополь, Дніпропетровській, Запорізькій, Кіровоградській, Харківській областях (194,0-239,8 на 100 тис. населення), найнижчими – у

АР Крим, Волинській і Житомирській областях (145,4-159,9 на 100 тис. населення).

В 2012 р. загальний показник захворюваності на ЗН дітей (віком 0-17 років) зріс на 3,6% і дорівнював 14,4 на 100 тис. дитячого населення (15,7 - у хлопчиків та 13,0 - у дівчаток); показник смертності дитячого населення України зменшився на 11,4%: до 4,3 на 100 тис. дитячого населення - у хлопчиків та 3,5 - у дівчаток.

При дослідженні вікової структури захворілого та померлого від ЗН населення України встановлено, що в 2012 р. 21,1% захворілих і 18,2% померлих чоловіків складали особи віком до 55 років, а серед жінок - 27,5% і 19,4%, відповідно, тобто зазначені особливості онкоепідеміологічного процесу мали суттєвий вплив як на трудовий, так і на репродуктивний потенціал нації.

Перші рангові місця в структурі захворюваності й смертності 2012 року посіли ЗН тих же нозологічних форм, що і у попередньому році. Велику питому вагу в структурі захворюваності населення України (від 10,4 у чоловіків до 13,4% у жінок) мали немеланомні ЗН шкіри, у вікових групах старше 30 років вони складали 7,8-16,2% у чоловіків і 6,7-23,6% - у жінок. При виключенні з аналізу немеланомних ЗН шкіри найбільш поширеними в 2012 р. у чоловіків були захворювання на ЗН легені, передміхурової залози, шлунка та колоректальні ЗН – 52,7%; у жінок найчастішими були ЗН молочної залози, немеланомні ЗН шкіри, ЗН тіла матки, шийки матки та колоректальні ЗН – 52,9%.

В структурі смертності від ЗН чоловічого населення перші п'ять рангових місць у 2012 р. посіли ЗН легені, шлунка, передміхурової залози, колоректальний рак (55,4%); у жінок – ЗН молочної залози, шлунка, колоректальний рак і рак яєчника (50,2%).

В 2012 р. в структурі захворюваності на ЗН дітей (0-17 років) обох статей найвищу питому вагу мали лейкомії та ЗН головного мозку – 44,2% у хлопчиків та 42,3% у дівчаток. У віковій групі 18-29 років в структурі захворюваності чоловіків переважали ЗН яєчка, хвороба Ходжкіна та лейкомії – 38,9%. У жіночій групі віком 18-29 років провідними за питомою вагою були ЗН щитовидної залози, шийки матки та хвороба Ходжкіна – 43,6%.

У чоловіків віком від 30 років провідні місця в структурі захворюваності за виключенням немеланомних ЗН шкіри займали ЗН легені, шлунка та передміхурової залози: 31,4% у групі 30-54 років, 42,4% – у групі 55-74 років та 46,3% - у групі 75+ років.

При виключенні з аналізу немеланомних ЗН шкіри перші місця за частотою захворювання у жінок віком 30-54 років займали ЗН молочної залози, шийки та тіла матки - 51,8%, віком 55-74 років - ЗН молочної залози, тіла матки та ободової кишки – 43,0%, у жінок старших 75 років - ЗН молочної залози, ободової кишки та шлунка – 38,8%.

В структурі смертності від ЗН дитячого населення в 2012 р. найбільшу питому вагу мали лейкомії та ЗН головного мозку – 55,3% у хлопчиків та 54,0% у дівчаток. У віковій групі 18-29 років лейкомії та ЗН головного мозку як причини смерті складали 28,2% у чоловіків та 23,4% у жінок. У вікових групах від 30 до 74 років провідне місце в структурі смертності займали: у чоловічого населення - ЗН легені та шлунка (32,1-38,0 %), у жіночого населення в групі 30-54 років - ЗН молочної залози та шийки матки (39,4%), у групі 55-74 років - ЗН молочної залози та шлунка – 29,4%. У віковій групі 75+ років у чоловіків найчастіше причиною смерті були рак легені та передміхурової залози – 34,3%, у жінок – молочної залози та ободової кишки – 27,6%.

На кінець 2013 року на онкологічному обліку перебувало 1 090 147 хворих (2402,7 на 100 тис. населення), в тому числі: 381 280 чоловіків (1818,8 на 100 тис. чоловічого населення) та 708 867 жінок (2904,0 на 100 тис. жіночого населення). Контингенти дитячого населення включали 6 013 осіб (75,34 на 100 тис. дитячого населення), в т.ч. 3304 хлопчиків (80,4 на 100 тис. хлопчиків) та 2709 дівчаток (69,8 на 100 тис. дівчаток).

В структурі контингентів хворих на ЗН чоловіків найбільшу питому вагу складали хворі

на немеланомні ЗН шкіри (22,6%) та ЗН передміхурової залози (9,8%), у жінок – хворі на ЗН молочної залози (23,0%) та немеланомні ЗН шкіри (18,5%). Накопичення контингентів хворих на ЗН відбувалося в основному за рахунок осіб старших вікових груп: 60,4% чоловіків та 55,6% жінок – це особи похилого та старечого віку, виживаність яких звичайно вища, ніж у молодших вікових групах. В той же час, 38,6% хворих на ЗН чоловіків і 43,9% жінок були особами активно-працездатного віку (18-64 років).

Показники стану діагностики та лікування хворих на ЗН в 2013 році

За інформацією Національного канцер-реєстру в 2013 році **на профілактичних оглядах** було виявлено 30,6% онкологічних хворих (від 18,6% - в Дніпропетровській області до 59,1% - у м. Київ); у дітей на профілактичних оглядах було виявлено 10,4% ЗН.

Малоефективним було виявлення на профілактичних оглядах пухлин прямої кишки: цю патологію було активно виявлено у 22,3% випадків (від 0,0% у Закарпатській області до 58,1% у м. Київ). Особливої уваги до діагностики також потребують захворювання на ЗН передміхурової та щитовидної залози, рівень активного виявлення яких у ряді областей (Волинській, Дніпропетровській та Львівській) не перевищив 10%.

Низький рівень виявлення на профоглядах ЗН ротової порожнини у Волинській, Дніпропетровській Закарпатській, Херсонській областях та АР Крим свідчить про недостатню онкологічну насторогу стоматологів у цих регіонах. Залишалася низькою ефективність виявлення на профілактичних оглядах випадків захворювання на ЗН трахеї, бронхів та легені в Україні - 22,6%, а у Закарпатській, Івано-Франківській, Херсонській областях цей показник не досягав 10%, що ймовірно зумовлено недоліками в роботі флюорографічної служби.

Показник морфологічної верифікації діагнозу захворювання на ЗН у 2013 році в цілому в Україні дорівнював 84,2%; його величина в розрізі областей коливалась від 77,6% у Вінницькій області до 94,4% - в Луганській. Захворювання на ЗН у дитячого населення були верифіковані у 95,1% випадках.

Високий рівень морфологічного підтвердження мали пухлини візуальних локалізацій - понад 85% та гемобластози – до 100%.

Розподіл усіх виявлених в 2013 р. в Україні нових випадків захворювання на ЗН **за стадіями** (згідно класифікацій Анн-Арбор та TNM діючого у регіонах перегляду) показав, що 53,1% з них були виявлені у 1-2-й стадії розвитку пухлини, 17,5% - у 3-й стадії і 14,4% - у 4-й стадії. У 6,6% випадків стадію було не визначено у зв'язку з порушенням правил зазначених класифікацій; найбільшу кількість таких випадків зареєстровано у Полтавській (18,9%), Рівненській області (12,8%), м. Київ (12,8%) та АР Крим (11,0%). Найбільше число хворих із занедбаною стадією хвороби - 19,3-23,2% - було зареєстровано у Полтавській, Херсонській та Житомирській областях.

На жаль, залишився незадовільним рівень визначення стадії злоякісних лімфом (за класифікацією Анн-Арбор) в регіонах України. У 2013 році стадія захворювання не була визначена у 56,1% хворих на хворобу Ходжкіна та 64,6% хворих на неходжкінські лімфоми, в тому числі в Донецькій, Київській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Харківській та Чернівецькій областях стадія хвороби Ходжкіна було не визначено у більше, ніж 82% хворих. Визначення стадії неходжкінських лімфом було здійснено лише у 35,4% хворих, при цьому у Волинській, Донецькій, Івано-Франківській, Львівській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Харківській та Чернівецькій областях стадія не була визначена більш, ніж у 80% хворих. Відсутність зареєстрованої інформації про стадію злоякісної лімфоми виключає можливість детально аналізувати стан діагностики, лікування та організації онкологічної допомоги цій категорії хворих.

Майже половина поширених у дитячого населення України захворювань на ЗН є такими,

для яких система TNM не застосовується. Одночасно, серед тих дітей, стадію розвитку пухлинного процесу у яких все ж мали визначити (за TNM або Анн-Арбор класифікацією), є чималий відсоток з незареєстрованою стадією. Аналіз захворілих у 2013 році показав, що найбільше таких випадків було серед хворих на злоякісні лімфоми: стадія невідома у 97 дітей, або у 65,1% усіх захворілих на цю патологію дітей в Україні; серед захворілих на солідні ЗН не було визначено стадію у 81 дитини (18,1%); захворілих на лейкемії з неуточненою формою перебігу захворювання було зареєстровано 8 дітей (3,0% усіх захворілих на лейкемії дітей).

Серед хворих на злоякісні пухлини, виявлені у 2013 році, **спеціальне протипухлинне лікування отримали** протягом року тільки 69,5% первинних хворих, від 61,% в Дніпропетровській області до 79,7% в Одеській. Найнижчий показник охоплення спеціальним лікуванням впродовж першого року після встановлення захворювання на рак було зареєстровано серед хворих зі ЗН підшлункової залози (26,0%), легені (43,8%), шлунка (46,8%), стравоходу (52,9%). Спеціальним лікуванням впродовж першого року було охоплено 81,2% захворілих дітей – від 35,3% у Запорізькій області до 97,4% у Рівненській. Таким чином, за оперативними даними НКР в Україні від 30% до 74% хворих при різних локалізаціях ЗН не отримали спеціального лікування, що безумовно вплинуло на рівень смертності та виживаності хворих.

Показник "питома вага хворих, що не прожили 1 року з моменту встановлення діагнозу захворювання на ЗН" вживається в НКР замість "рейтингового" показника "Летальність до року" для збільшення його об'єктивності та запобігання штучному заниженню шляхом віднесення частини хворих до тих, яким діагноз було встановлено посмертно. Тобто, при обчисленні цього показника у канцер-реєстрі враховуються як хворі, яким діагноз захворювання на рак в попередньому році було встановлено за життя, так і ті хворі, яким такий діагноз було встановлено посмертно. Кількість випадків захворювання на ЗН, зареєстрованих як "встановлений посмертно", наведено.

Пересічно по Україні серед осіб, що захворіли на рак у 2012 році, не прожили року 32,4% хворих – від 28,0% в АР Крим до 35,6% в Полтавській області; серед захворілого дитячого населення не прожили року 18,4% - від 7,3% у Київській області до 38,9% у Чернівецькій.

При візуальних локалізаціях новоутворень відсоток хворих, що не прожили 1-го року, залишався високим: 7,5% при ЗН губи (у мм. Севастополь та Київ цей показник досягав 25,0-33,3%), 42,7% – при ЗН ротової порожнини (54,3-57,3% у Тернопільській та Чернігівській областях), 29,9% - при ЗН прямої кишки, 12,7% - при меланомі шкіри (18,9-19,8% - у Хмельницькій та Полтавській областях), 10,9% – при ЗН молочної залози, 14,5% - при ЗН шийки матки (21,5-23,5% у Чернігівській та Запорізькій областях), 5,9% - при ЗН щитовидної залози (19,0% – у Івано-Франківській області).

Посмертно було встановлено захворювання на ЗН у 2 806 осіб, що складало 1,7% усіх захворілих на рак в 2012 р.; найбільшу кількість хворих із посмертно встановленим діагнозом раку було зареєстровано у Запорізькій, Донецькій, Луганській, Одеській областях та у м. Київ.

Для орієнтовної оцінки стану організації онкологічної допомоги як допоміжний критерій використано **співвідношення рівнів смертності та захворюваності**. При визначенні цього показника встановлено, що пересічно в Україні в 2012 році він складав 50,5%, тобто на кожні 100 зареєстрованих випадків захворювання на ЗН було зареєстровано більше 50 померлих від цієї патології (**Табл. Т1**). Суттєво перевищено цей рівень у Чернівецькій – 62,7%, Івано-Франківській – 57,1%, Луганській – 56,3%, Закарпатській – 56,3%, Сумській – 56,0% та Рівненській областях – 55,9%.

У хворих на ЗН чоловіків співвідношення смертності та захворюваності складало 58,4%; в 11-ти областях його величина перевищила 60% з найвищими значеннями у Івано-

Франківській (66,6%), Сумській (65,5%) та Чернівецькій (67,8%). У жінок це співвідношення мало меншу величину - 43,4%; при цьому кращі, ніж пересічно по Україні, значення його були у 15 регіонах, а найгірше – 57,0% – у Чернівецькій області.

Таблиця Т1 – Співвідношення рівнів смертності та захворюваності на ЗН, 2012 р.

Адміністративна територія	♂			♀			♂		
	З *	С **	С/З (%) ***	З	С	С/З (%)	З	С	С/З (%)
Україна	380.7	192.4	50.5	392.1	229.1	58.4	370.9	161.0	43.4
АР Крим	433.0	173.4	40.1	418.8	196.1	46.8	445.0	154.2	34.7
Вінницька	355.5	195.3	54.9	381.8	245.7	64.4	333.1	152.5	45.8
Волинська	285.8	133.7	46.8	297.2	170.0	57.2	275.6	101.5	36.8
Дніпропетровська	421.3	216.2	51.3	435.8	255.0	58.5	409.0	183.6	44.9
Донецька	379.0	209.4	55.2	380.5	241.8	63.6	377.8	182.4	48.3
Житомирська	338.2	160.9	47.6	350.8	201.7	57.5	327.3	125.8	38.4
Закарпатська	273.7	154.2	56.3	303.3	188.4	62.1	246.5	122.7	49.8
Запорізька	458.0	245.6	53.6	465.0	288.1	62.0	452.2	210.1	46.5
Івано-Франківська	284.1	162.3	57.1	303.1	201.8	66.6	267.1	127.0	47.6
Київська	376.7	184.0	48.9	378.7	227.6	60.1	374.9	146.7	39.1
Кіровоградська	458.5	227.7	49.7	488.1	287.0	58.8	433.6	177.6	41.0
Луганська	357.9	201.4	56.3	372.1	235.5	63.3	346.0	172.7	49.9
Львівська	341.8	170.1	49.7	363.1	208.5	57.4	322.8	135.6	42.0
Миколаївська	431.0	184.0	42.7	458.8	225.3	49.1	407.2	148.7	36.5
Одеська	390.9	185.7	47.5	389.6	210.6	54.0	392.0	163.8	41.8
Полтавська	392.9	207.3	52.8	407.7	255.5	62.7	380.4	166.5	43.8
Рівненська	269.2	150.6	56.0	272.9	176.4	64.6	265.8	127.5	48.0
Сумська	420.0	211.0	50.2	437.9	260.8	59.5	404.9	169.2	41.8
Тернопільська	323.4	180.9	55.9	356.3	233.5	65.5	294.9	135.2	45.9
Харківська	418.9	216.4	51.6	405.2	236.9	58.4	430.6	198.9	46.2
Херсонська	418.2	195.1	46.7	461.9	248.7	53.8	380.6	148.9	39.1
Хмельницька	386.0	192.5	49.9	405.9	236.1	58.2	368.9	154.9	42.0
Черкаська	388.1	187.1	48.2	418.3	239.7	57.3	362.7	143.0	39.4
Чернівецька	289.7	181.6	62.7	323.3	219.2	67.8	260.2	148.3	57.0
Чернігівська	386.8	196.8	50.9	426.8	258.9	60.7	353.6	145.3	41.1
м. Київ	408.4	173.5	42.5	405.5	188.1	46.4	410.9	160.9	39.2
м. Севастополь	523.4	270.3	51.6	512.8	296.9	57.9	532.2	247.9	46.6

* - З - грубий показник захворюваності на 100 тис. населення

** - С - грубий показник смертності на 100 тис. населення

*** - С/З - співвідношення показників смертності та захворюваності

Висновки. Вивчення онкоепідеміологічної ситуації в Україні показало, що рівень захворюваності населення на ЗН у 2012 році порівняно з 2011 роком статистично достовірно зріс на 2,7% за грубим показником та на 2,1% - за стандартизованим; суттєво зріс рівень смертності – на 3,3% за грубим показником та на 2,7% - за стандартизованим. Достовірно зріс на 4,6% стандартизований показник захворюваності на ЗН хлопчиків віком 0-17 років.

Достовірне зростання захворюваності чоловіків було зареєстровано при ЗН стравоходу, нирки, головного мозку та передміхурової залози, одночасно достовірно зменшився цей показник при ЗН шлунка, гортані та кісток; у жінок достовірно зріс рівень захворюваності на ЗН шийки матки та немеланомні ЗН шкіри.

Оцінка стану надання онкологічної допомоги показала, що при зростанні рівня виявлення хворих на ранніх стадіях ЗН до 53,1% та збільшенні охоплення спеціальним лікуванням хворих до 69,57%, питома вага хворих, що не прожили 1 року з моменту встановлення діагнозу, залишилася високою – 32,4%, тобто впродовж першого року помер кожен третій хворий. Слід також зазначити, що понад третини хворих на ЗН органів травлення та половина хворих на ЗН органів дихання не отримали спеціального лікування, в зв'язку з чим 30-70% хворих не прожило більше року з моменту встановлення діагнозу.

У 2013 р. зросла до 1 090 147 кількість хворих на рак, що перебувають на обліку, при цьому майже п'яту частину контингентів склали хворі на ЗН шкіри. Контингенти хворих дітей нараховують 0,69% усіх хворих на рак в Україні.